

викликало до життя різноманітні суспільні злами.

Спроби реалізації урядом прямої політики “обрусіння” Гетьманщини з її унікальною суспільно-правовою структурою, нездатність правлячих кіл вийти за межі звичних уявлень та дій, в тому числі ліберально-реформаторських - відіграли злий жарт. Поставлене перед дилемою – втратити права та свободи чи боротись за них – козацтво почало боротьбу різними методами, в першу чергу, легальними. До цього структури Російської держави виявились слабо підготовленими. В такій обстановці в середовищі козацтва, в тому числі серед частини, яка завоювала собі права дворянства, складався дух колективного протесту та корпоративної єдності, почуття гордості за своє минуле. В кінці XIX ст. М.Стороженко констатував, що до цього часу (1890 р.) існує відносно замкнута та здатна зберігти свої етнографічні особливості, стійка група малоросійських козаків. Він характеризує її як відносно нечисельну²⁹⁷. Відзначимо що “нечисельна” група включала в кінці XIX ст. понад 1 млн. осіб. Для порівняння найбільше в той час з козацьких військ – Донське в 1913 р. нарахувало 1 млн. 495 тис.

Саме колишнім козацтвом Гетьманщини (малоросійським) зберігалось масове відчуття козацької особливості, специфічна самоідентифікація. Воно залишилось надійною базою в прагненні до вольності та “автономізму”, виборного правління. Збереження протестної традиції ідеалу вільного землеволодіння, існування назви “малоросійські козаки” впливало на їх оточення, в тому числі на частину нової інтелігенції, куди козацтво делегувало значну кількість своїх представників. Ще М.Г.Рєпнін доводив, небажаність подальшого виокремлення козаків і розширення їх прав. У світлі вищевикладеного можливо підтримати гіпотезу, що малоросійське козацтво, принаймні його частина, ймовірно й стало станом-носієм ідеї “українства”, забезпечуючи її безперервне існування в різних проявах протягом “некозацького” XIX ст.

Oleksandr Kuharuk

The process of forming the estate of “cossack’s of Malorosia (Little Russia)”

in the end of XVIII – at the beginning of XIX century

The attempt to examine the directions and nature of social political processes which led to establishment of a new social group in XIX century named “cossacks of Malorosia” (modern Ukrainian territory) has been made on the basis of archival and legislative documents. The conclusion that the resistance of Cossacks against the attempts of being turned into peasants was one of the main reasons which led to the establishment of this group is made. These Cossacks became ones of the main supporters of the idea of “Ukrainian unity”.

УДК 94 (477.74) “18”

Олена Бачинська

РОЛЬ ЧОРНОМОРСЬКИХ КОЗАКІВ У ФОРМУВАННІ КОЗАЦЬКИХ ВІЙСЬК ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

²⁹⁷ Стороженко М. К истории малороссийских казаков.... – Кн. 4. – С. 124.

В статті на основі архівних документів розглянуто питання про перебування чорноморських козаків на території межиріччя Дністра та Дунаю, з'ясовано їх роль у формуванні козацьких військ, показано постаті чорноморців за їх біографічними описами.

Одним із основних аспектів історії козацтва наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. є історія, створених після ліквідації в 1775 р. Запорозької Січі, козацьких формувань. За влучним виразом В. Голобуцького Задунайська Січ “это первый из отростков срубленного дерева – Днепровской (Новой) Сечи. Вторым отростком последней следует считать Черноморское казачье войско, или “Черноморскую Сечь”, как выражались иногда в XVIII в.”²⁹⁸. Погоджуючись із даним висловом, відзначимо також, що саме козаки–чорноморці та задунайці у XIX ст. стали основною складовою частиною інших “гілок зрубаного дерева” – Усть-Дунайського Буджацького, Азовського та Дунайського козацьких військ.

Дослідження історії “Війська вірних козаків” (з квітня 1788 р. – Чорноморське козацьке військо) проводились дослідниками досить активно. Окремі питання його історії розглядалися вже у середині XIX – початку XX ст. Найбільш авторитетним серед дослідників середини – другої половини XX ст. є В. Голобуцький. Саме йому належить ґрунтовне, на основі архівних документів і використанні біографічних описів, висвітлення різних аспектів історії війська після переведення на Кубань у 1792 р. і невеличкі розвідки про соціально-економічний розвиток у 1788-1792 рр. Звертались до історії Чорноморського війська й інші дослідники, акцентуючи увагу, здебільшого, на участі козаків у подіях російсько-турецької війни 1787-1791 рр., на процесі запорозько-чорноморської еміграції до Туреччини або ролі чорноморців на початку розбудови причорноморських міст і сіл²⁹⁹, не торкаючись питань організації з них козацьких військ. Звідси випливає, що є необхідність дослідити, як складалась доля чорноморців, які перейшли за Дністер (у межиріччя Дністра та Дунаю), їх роль у формуванні Усть–Дунайського Буджацького та Дунайського козацьких військ. Вищезазначене і стало предметом дослідження автора даної статті.

Після переселення частини чорноморців на Кубань значна їх кількість залишилися у своїх селищах між Південним Бугом і Дністром, частина чорноморців оселилась на околицях Одеси і близьких до неї хуторах, деякі шукали долі за Дністром або

298 Голобуцький В.А. О социальных отношениях в Задунайской Сечи // Исторические записки. –1949. – Т. 30. – С.211.

299 Бачинський А.Д. Січ Задунайська 1775-1828. Історико-документальний нарис. – Одеса, 1994; Шиян Р. І. Чорноморське військо вірних козаків в останній чверті XVIII ст. – Запоріжжя, 1996; Його ж. Козацтво Південної України в останній чверті XVIII ст. – Запоріжжя, 1998; Його ж. Чорноморське козацьке військо. 1788-1792 рр. // Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII –XIX ст. – Одеса, 2000; Гончарук Т., Гуцалюк С. Українське козацтво і Хаджибей (Одеса). Середина XVI ст.-1794 р. - Одеса, 1998; Сапожников И.В., Сапожникова Г.В. Запорожские и черноморские казаки в Хаджибее и Одессе (1770-1820 гг.). – Одеса, 1998; Невичерпні джерела пам'яті. Т.3: Хаджибей – Одеса та українське козацтво (1415-1797 рр.). – Одеса, 1999 тощо.

приєднались до задунайських запорожців³⁰⁰.

В 1807 р. чорноморці увійшли до складу Усть-Дунайського Буджацького козацького війська, сформованого на Дунаї російським командуванням під час російсько-турецької війни 1806-1812 рр. До війська дозволялося набирати також задунайських запорожців та інші категорії українського і російського населення, які проживали в Бессарабії, Молдавії, Волощині до 1806 р. Утримання війську визначалося за зразком Чорноморського. Для нас важливо з'ясувати, яку частку у війську складали саме чорноморці. Тому звернемося до документів козаків-усть-дунайців, за якими дослідники визначають їх походження. Так, з російських підданих, що зайшли за Дністер – 399 (28,8%); з турецьких запорожців – 354 особи (25,5%); колишніх чорноморців – 279 (20,1%); козаків, які народилися в Туреччині – 114 (8,2%); австрійських підданих – 90 (6,5%); підданих Польського королівства – 53 (3,8%); сербів – 26 (1,9%); болгар – 32 (2,3%), інших – 29 (2,9%). При цьому із зазначених 279 колишніх чорноморців 65% проживало в Молдавії, 24% – у Буджаку і 11% – у Волощині³⁰¹.

Масовий рух селян за “козацькою волею” до війська призвів до його ліквідації. Селян-утікачів мали повернути в Росію, колишніх задунайських запорожців і чорноморців відправити на Кубань. Втім, значна частина усть-дунайців уникнула переселення: перейшла за Дунай в Задунайську Січ або залишилася в межиріччі Дністра та Дунаю, тобто в Південній Бессарабії. За деякими відомостями на цій території проживало понад 1300 усть-дунайських, задунайських і чорноморських козаків³⁰². Серед них чорноморці – Іван Дедуля, 76 років з дружиною Евдокією та дітьми; Микола Усач, 54 років з дружиною Анною та дітьми, Федір Жоган, 64 років з джружиною Марією та дітьми; Дем'ян Манджусенко 65 років з сином Максимом 24 років; Ермолай Ісаєв, 84 років, з дружиною та дітьми; сини чорноморців з родинами – Георгій та Данило Вареники, Мойсей, Пилип та Захарій Боженерки, Олекса Іваненко, Пилип Андрієнко та інші³⁰³. Організацію їх оселення було покладено на колишніх старшин чорноморців і усть-дунайців полкового осавула Романа Согутчевського і значкового товариша Гавріїла Вареника, які одержали право збирати козаків з усього краю³⁰⁴.

Протягом 1815–1817 рр. із-за Дунаю в Бессарабію вийшли декілька груп запорожців³⁰⁵. Частина з них, яка не бажала увійти до

300 Бачинський А.Д. Січ Задунайська 1775-1828. Історико-документальний нарис. – Одеса, 1994; Гончарук Т., Гуцалюк С. Українське козацтво і Хаджибей (Одеса). Середина XVI ст.-1794 р. – Одеса, 1998; Сапожников И.В., Сапожникова Г.В. Запорожские и черноморские казаки в Хаджибее и Одессе (1770-1820 гг.). – Одеса, 1998; Невичерпні джерела пам'яті. Т.3: Хаджибей – Одеса та українське козацтво (1415-1797 рр.). – Одеса, 1999.

301 Голобуцкий В.А. О социальных отношениях в Задунайской Сечи // Исторические записки. – 1949. – Т. 30. – С. 213-214; Бачинський А.Д. Джерело для вивчення історії народної колонізації Буджацького степу і пониззя Дунаю в кінці XVIII – на початку XIX ст. // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. – К., 1963. – № 4 (60), липень-серпень. – С. 65-73.

302 ДАОО.- Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 15 за 1817 р. – Арк. 76-77, 83-83 зв.

303 ДАОО. – Ф. 1. Оп. 214. – Спр. 11 за 1825 р. – Арк. 96–100.

304 Там само. – Арк. 2-21, 115-116.

305 Там само. – Арк. 199-199 зв., 206 зв.; Рябінін-Скляревський О. Задунайська Січ в народних

складу Чорноморського війська, одержала землю в Ізмаїльському повіті, де разом з усть-дунайцями в 1818–1819 р. оселилася в Дракуля (тепер с. Трудове Кілійського району Одеської області)³⁰⁶. Серед них 46 родин, зокрема, Яків Потуренков, 40 років з дружиною Надією, 30 років; Максим Лободенко, 28 років; Філіп Діброва, 40 років, з дружиною Іриною, 25 років, сином Саввою, 3 років, мали вони пару волів та чотири коня; Іван Волоханський, 65 років з дружиною Варварою, 30 років, мали вони пару волів та 2 свині; Микита Шпак, 40 років з дружиною Марією, синами Степаном, 12 років і Кузьмою, 2 років, дочками, Катериною, 8 років та Оленою, 5 років, вони мали пару волів; не одруженими були Іван Підмогильний, 38 років; Петро Кулик, 25 років; Іван Чорноваленко, 40 років та інші³⁰⁷. В Ізмаїлі в цей час проживали – Йосип Лисий, Сергій Мельниченко, Петро Іванченко, Микита Якимеєнко, в Рені – Карпо Миколенко, Михайло Безокишкін, Петро Гульпа³⁰⁸.

У березні 1819 р. в селі Бабанова оселилися 92 чорноморця та задунайця – отаман Остап Матвієнко, Василь Ющенко, Павло Чуприна, Петро Кривошеєнко, Федір Заброра, Лук'ян Шуміло, Микита Топак, Савва Прудський, Іван Черіга, Гнат Підмогила, Михайло Безкишній, Петро Дулько, Корній Компанейченко, Яків Заверюха та інші³⁰⁹. У Вилковому проживало 40 родин чорноморців і задунайців: михайло Король, Петро Лата, Максим Машалеба, Василь Танцура, Федір Кривоніс, Філіп Ніс, Лук'ян Кривий, Самійло Тихоплавко, Тимофій Орленко, дем'ян шевченко та інші³¹⁰.

У 1820 р. інша група чорноморських, усть-дунайських козаків і задунайських запорожців оселилась в Аккерманському повіті, заснувавши село Акмангіт (тепер с. Білолісся Татарбунарського району Одеської області). На 1826 р. в ньому проживало вже 362 чоловіки і 249 жінок, з яких 48 осіб – задунайці, 30 – селяни, інші – усть-дунайські та чорноморські козаки³¹¹.

Новопоселенці сіл Дракуля й Акмангіт уперто відмовлялися від сплати податків і виконання повинностей, рішуче домагаючись відновлення в Південній Бессарабії козацького війська. За їх проектом його територія мала охоплювати землі між Дунаєм та Дністром. Кіш і Січ розташовувались в с. Акмангіт. Козаки вимагали виключних прав на землекористування і рибальство, утворення власних органів самоврядування. За ці пільги військо мало нести на власному коштах прикордонну службу на Дунаї і Чорноморському узбережжі на зразок Уральського та Чорноморського козацьких військ³¹². Місцева влада не вважала можливим створити з козаків, які оселилися в Дунайських

переказах і письменстві // Науковий збірник УАН. – К., 1928. – Т. 27. – С. 112, 115, 118.

306 ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 15 за 1817 р. – Арк. 4, 30-31, 47-47 зв., 92.

307 Там само. – Спр. 11 за 1825 р. – Арк. 49–50 зв.

308 Там само. – Арк. 138–138 зв.

309 Там само. – Арк. 33–34 зв.

310 Там само. – Арк. 157.

311 Там само. – Спр. 15 за 1817 р. – Арк. 75-75 зв., 86-88, 104-107, 183 зв.; Спр. 11 за 1825 р. – Арк. 93-103, 178.

312 Там само. – Спр. 15 за 1817 р. – Арк. 76-77 зв., 80, 173-178.

степах, окремого війська, крім усього іншого ще й тому, що вони “не благонадійні для кордонної варти”, тому що “єдиномісцевці їх перебувають у турецьких володіннях біля самого кордону”³¹³. Проте козаки продовжували боротьбу, що тривала близько двадцяти років і завершилась у 1828 р. створенням нового війська.

14 (26) квітня 1828 р. між Росією і Туреччиною почалась чергова війна, протягом якої російське командування вжило низку заходів для поширення контингенту своїх військових сил. Військові дії пожвавили надії козаків, які мешкали в Бессарабії, Одещині та Херсонщині, на створення в краї козацького війська. Їх делегація звернулась до командування 2-ї російської армії з проханням про дозвіл вступити в діючі війська³¹⁴. Значну допомогу в клопотанні їм надав, призначений начальником Бабадазької області, генерал-майор С.О.Тучков. Він, використовуючи перебування Миколи І у травні 1828 р. в військовому таборі в м. Сатунові та перехід на бік російської армії запорожців Й. Гладкого з Задунайської Січі, отримав дозвіл на формування в Південній Бессарабії з українських козаків, що оселилися в краї до переходу Й. Гладкого, тобто до 1828 р.³¹⁵, Дунайського козацького війська з двох полків³¹⁶. На момент організації полків чорноморці та усть-дунайці складали понад 60% населення війська.

14 червня 1828 р. загальне керівництво з організації двох Дунайських козацьких полків було доручено новоросійському і бессарабському генерал-губернатору М.С.Воронцову. Безпосередньо формування полків покладалось на предводителя дворянства Херсонської губернії полковника Семена Панасовича Чолобитчикова. Полки формувалися з задунайських, чорноморських та усть-дунайських козаків, згодом до них приєднали волонтерів з Балканських країн та Молдавії, відставних солдатів, українських та російських селян і навіть коронних циган Бессарабії. На середину 50-х рр. XIX ст. населення війська складало понад 12 тисяч чоловіків і жінок³¹⁷ і розміщувалось воно в Аккерманському повіті – станицях Акмангіт, Старокозачя, Волонтирівка, Петрівка, Михайлівка, Миколаївка, Ново-Троїцьке, Костянтинівка, Фараонівка, Каїри, Миколаївка-Новоросійська (тепер у Саратовському, Білгород-Дністровському, Кілійському, Татарбунарському районах Одеської області та районі Штефан Воде Республіки Молдова). Штаб і Військове правління знаходилось в м. Акерман, з 1857 р. в станиці Миколаївці-Новоросійській.

Переважна більшість чорноморців, що складала полки та сотні

313 Російський державний військово-історичний архів (далі – РДВІА). – Ф. 395. – Оп. 135. – Спр. 133. – Арк. 70.

314 ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 11 за 1825 р. – Арк. 323-324 зв.

315 У травні 1828 р. відбувся перехід задунайських запорожців на чолі з кошовим отаманом Йосипом Гладким до Росії. З них був сформований інший теж Дунайський козацький полк, що брав участь у російсько-турецькій війні 1828-1829 рр. У 1831 р. він був оселений в Олександрівському повіті Катеринославської губернії, де сформував Азовське козацьке військо. Див.: Див.: Маленко Л.М. Азовське козацьке військо. 1828-1866 рр. Автореферат дис. ... канд. іст. наук / Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 1997. – С. 8-10.

316 Защук А. Военное обозрение Бессарабской области. – С.Пб., 1863. – С. 156.

317 Бачинська О.А. Дунайське козацьке військо. 1828-1869 рр. – Одеса, 1998. – С. 14,39.

Дунайського війська, вже мала військову підготовку та бойовий досвід. Вони брали участь у російсько-турецьких війнах 1768 -1774, 1787-1791, 1806-1812 рр., мали атестати від видатних військовонаачальників П.О.Румянцева, М.І.Кутузова І.В.Сабон^ова, А.Головатого, З.Чепіги, Й. де Рібаса. Розглянемо деякі буіографії чорноморців, які увійшли до складу війська.

Так, дунайський запорожець Дмитро Капінос разом з батьком і братом вступив в Чорноморське військо, де “кошовим отаманом був Харько Чепіга, суддею Антон Головатий, а військовим писарем Григорій Глубененко”. Батько і два брати були відправлені служити у флотилію. При штурмі Очакова батько Дмитра був поранений і в Кінбурні помер. “По взяттю Очакова” – розповідав Дмитро у Військовій канцелярії Дунайського війська – “частина козаків пішла на Кубань, а частина не погодилась і пішла в турецькі володіння, і тому що його рідний дядько Іван Капінос мав власний човен, то взяв братів за Дунай”. В той час Дмитру було 20 років, а його брату 16³¹⁸. Чорноморець Павло Легкий народився в “польському селі Криштопівці від мешканця малоросіянина”. У віці десяти років був завезений запорожцем Сидором Рогатим на Січ, де отаманом Мишастівського куреня Іваном Смешним “найнятий в міське служіння, прожив років з десять”. Брав участь у російсько-турецькій війні 1768 – 1774 рр., знаходячись у складі запорозької флотилії на Дунаї. Після “атакування” Січі втік за кордон, в Очаків, де прожив чотири роки, а потім, повернувшись у Росію в 1787 р. вступив у Чорноморське військо. По закінченні війни, у 1791 р. “не захотів в тому війську служити з причини не видання жалування” і з війська втік³¹⁹.

Задунайський запорожець Олексій Самар народився в Чорноморії “від батька Григорія колишнього чорноморця” у 1792 р., який в 1804 р. “зайшов за Дунай”, де обидва займались рибальством³²⁰. У 1806 р. з’явився за Дунаєм Захар Лисаченко, який народився в Гадячі в 1780 р., потім попав на Дон, “після відправився в Чорноморію, знаходився в козаках років сім”. У 1805 р. “пішов на заробітки в Одесу, де займався хліборобством”, а потім перейшов через кордон і “пристав до турецьких запорожців”³²¹. Разом з ними записались до Дунайського війська чорноморці: осавул Роман Согутчевський (1738 р.н.) з родиною, хорунжі – Йосип Губа (1724 р.н.) з синами, Савелій Аркушенко (1788 р.н.) з родиною, Іван Дидуляка, Федір Лаврека, Іван Вареник, Яків Крулик, Федор Дмитренко, Іван Макаренко, Федір Жиган, Герасим Покотило, Пилип Андрієнко, Дем'ян Манджусенко, Георгій Вареник, Максим Муромцев, Єрмолай Ісаєв, Марко Твердохліб, Василь Плохий та інші³²².

Серед дунайців були такі потомствєні козаки, як Федір Частников:

318 Бачинська О. “Сказки” “старих” запорожців, або історія козацтва на Дунаї в біографіях// Запорозька старовина. – Вип.3. – Запоріжжя: Науково-дослідний інститут козацтва Інституту історії України НАНУ, 2005. – С.8-16.

319 Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска / Собраны и изданы И.И. Дмитренко. – Т. II. – С. 362 – 363.

320 ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 190. – Спр. 138 за 1824 р. – Арк.18.

321 НА РМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 519. – Арк. 152.

322 ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 11 за 1825 р. – Арк. 93-103, 178.

дід і батько його несли службу в Запорозькій Січі, Чорноморському та Усть-Дунайському Буджацькому військах. Увійшли до складу полків і діти чорноморців, які самі встигли прослужити в Усть-Дунайському Буджацькому війську: осавул Іван Толмачевський, урядник – Павло Киницький, який став писарем Військової канцелярії Дунайського війська, козаки – Мойсей Божаренко, Олекса Іваненко, Микола Усак, Євстрат і Семен Тарановські, брати Дмитро, Герасим, Клим Іовиця та інші³²³. В наступному вони та їхні діти поділяли всі тяготи служби і життя з іншим населенням війська, залишили героїчну військову славу, бойовий досвід і традиції, любов до волі й Батьківщини.

Чорноморські козаки не лише стали одним із складових категорій Дунайського війська. В перші роки його існування (з 1828 по 1832 рр.) для управління й ефективного формування були прикомандировані старшини з Чорноморського війська з Кубані. Так, у 1830 р. на посаду командуючого Дунайським військом заступив чорноморський військовий старшина командир кінного полку Іван Герко. Управління станицями доручалось “завідуючим” з чорноморців: Акмангіт – сотнику Ф. К. Заблоцькому, Старокозачя – сотнику І. Т. Зайковському, Волонтирівка – хорунжому І. З. Мазану³²⁴. Прикомандировані чорноморські старшини були козацького походження, вони мали досвід бойових дій на Кавказі та у Вітчизняній війні 1812 р., були нагороджені відзнаками і медалями. Серед них осавул Данило Голобородько (бл.1782 р.н.), хорунжі - Філат Заблоцький (бл.1788 р.н.), Василь Пирогов (бл.1776 р.н.), Потап Калесников (бл.1781 р.н.), Максим Немиря (бл.1775 р.н.), сотники - Прокіп Гудзя (бл.1787 р.н.), Гнат Чернишов (бл.1789 р.н.), Олександр Білий 7-й (бл.1798 р.н.)³²⁵ (детальніше див. додаток до статті).

Прикомандировані чорноморські старшини проживали у війську і в 1832 р. були відправлені на місця попередньої служби. Однак за цей не тривалий час вони запровадили у дійнайців основи служби та організацію життя за зразком Чорноморського війська. Їх формулярні списки виявлені в Державному архіві Одеської області у фонді “Канцелярія Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора” (Фонд №1). Вони дозволяють отримати важливу інформацію про склад власне Чорноморського війська на Кубані в 20-х рр. XIX ст., а також з’ясувати яких саме козаків керівництво вважало достойними, щоб відправити для формування нових козацьких полків у Південну Бессарабію.

ДОДАТОК

Військовий старшина

1. Герко Іван Федорович – 38 років³²⁶.

Походив з штаб-офіцерських дітей.

На воєнну службу зарахований в Чорноморське козацьке військо козаком 4 січня 1800 р. Сотенним осавулом став 10 вересня 1808 р.,

³²³ Там само.

³²⁴ Комунальна установа “Ізмаїльський архів”. – Ф. 755. – Оп. 1. – Спр. 117. – Арк. 7-8; ДАОО.– Ф. 1.– Оп. 218.– Спр 4 за 1831 р. – Арк 81; Оп. 214. – Спр 1, ч. 1 за 1828 р.– Арк 458-460.

³²⁵ Там само. – Спр. 1, ч. 1 за 1828 р. – Арк. 458-467 зв.

³²⁶ Тут і далі вік та інші дані подані на момент складання формулярного списку – 1829 р.

хорунжим – 31 травня 1813 р., сотником – 20 жовтня 1816 р. Як свідчить формулярний список, під час цієї служби неодноразово брав участь в боях з “закубанским горним народом” та служив у прикордонному караулі в артилерійській кінній полуроті. 3 10 червня 1817 р. був переведений корнетом до Лейб-гвардії козацького полку в Санкт-Петербург, 24 лютого 1818 р. він став поручиком 18 серпня 1822 р. - штаб-ротмістром Після повернення на службу до Війська Чорноморського 21 листопада 1823 р. командував резервним полком при місті Катеринодарі, а з 1825 р. командував 8-м кінним, що підкріплював караули на кордоні за Кубанню та тричі був експедиціях за Кубанню під керівництвом генерал-майора Власова 1-го³²⁷. З 29 травня 1827 р. по 1 лютого 1828 р. призначений поліцмейстером в м. Катеринодарі. Після цього брав участь в облозі та штурмі турецької фортеці Анапа з 3 травня по 12 червня 1828 р.³²⁸, за що отримав два монарші благовоління. В експедиціях цих діяв під керівництвом наказного отамана Чорноморського війська генерал-майора и кавалера Безкровного³²⁹.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча³³⁰ “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в м. Одесу в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

Мав два монарші благовоління, кавалер Св. Володимира 4-го ступеня з бантом та медалями за 1828 і 1829 рр.

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

Одружений з обер-офіцерською дочкою Дарією Антоною, мав дочку Неделіну 3-х років³³¹.

Осавули:

1. **Голобородько Данило Іванович** – 46 років.

Походив з козацької верстви.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 10 вересня 1799 р. Сотенним осавулом став 24 грудня 1802 р., хорунжим – 24 жовтня 1808 р., сотником – 14 лютого 1812 р., осавулом – 16 березня 1816

327 Ймовірно йдеться про Власова Максима Григоровича (?-1848), який командував з 1820 по 1826 рр. Чорноморським військом і відзначився в експедиціях за Кубанню.

328 Йдеться про російсько-турецьку війну 1828–1829 р. По її завершенню за Андранопольським миром 2(14) вересня 1829 р. фортеця Анапа відійшла до Російської імперії.

329 Безкровний Олексій Данилович (?-1830–1831) – військовий отаман Чорноморського війська з 27 вересня 1827 р. до 12 листопада 1830 р. З 1827 р. командував усією Чорноморською кордонною лінією. Під час російсько-турецької війни захищав кубанський кордон, командував передовими відділами облоги та штурму фортеці Анапи.

330 Дібіч Іван Іванович (1785–1831) – генерал-фельдмаршал. З квітня 1823 р. начальник Головного штабу російських військ.

331 З інших документів відомо, що військовий старшина І.Ф.Герко, протягом 1829–1830 рр. брав участь у приборканні епідемії чуми в Бессарабії, у 1833 р. перебував з кінним Дунайським полком у складі сухопутного загону на території Молдавського князівства. Сухопутний загін мав перейти Дунай та йти до Константинополя на допомогу Туреччині, яка воювала проти єгипетського паші Мухаммеда Алі. І.Ф.Герко перебував на посаді командуючого Дунайським військом до жовтня 1833 р., звільнений або відкомандирований був 20 червня 1836 р. За період цієї служби був представлений до підвищення та нагород (Бачинська О. Дунайське козацьке військо. – С.42–43,66,80; Комунальна установа “Ізмаїльський архів”. – Ф.755. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.99.).

р. Неодноразово приймав участь в боях за Кубанню, служив у прикордонному караулі або його підкріпленні, а також перебував в різних відрядженнях. Серед іншого з травня 1815 р. по 2 серпня перебував у поході до Варшавського герцогства до містечка Хелми, а з жовтня знов у військо Чорноморське на пограничний караул, а з 16 грудня 1819 р. по 7 березня 1821 р. перебував на посаді поліцмейстера в м. Катеринодарі.

Мав бронзову медаль встановлену в пам'ять 1812 р.

Одружений з дворянською дочкою Уляною Годеевою.

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

Командирований, разом з іншими, для формування полків Дунайського війська, але знаходився під слідством і до його завершення не виїжджав за межі чорноморського війська.

2. **Пірогов Василь Іванович** – 52 роки.

Походив з козацької верстви.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 20 травня 1790 р. Сотенним осавулом став 17 липня 1803 р., хорунжим – 9 вересня 1811 р., сотником – 14 лютого 1812 р, осавулом – 20 жовтня 1816 р.

Вже у 1794 р. брав участь в походах російської армії в Польщу³³², з грудня 1804 р. і протягом подальшої служби неодноразово брав участь у боях в за Кубанню, з червня 1820 р. по 26 червня 1821 р. – перебував на посаді комісара Катеринодарського Воєнного Шпиталю. З 1826 р. служив у прикордонному караулі або його підкріпленні, а також знадився в різних відрядженнях.

Мав бронзову медаль в пам'ять війни 1812 р.³³³

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в м. Одесу в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

Одружений з козацькою дочкою Катериною, мав сина Івана, 8 років, та дочок – Гликерію 13 років, Марію 9 років і Олену 4 років.

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

На землях Чорноморського війська в м. Катеринодарі мав будинок.

3. **Колєсник Потап Андрійович** – 47 років.

Походив з козацької верстви.

В чорноморському війську з 5 жовтня 1794 р.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 15 січня 1806 р. Сотенним осавулом став 12 липня 1809 р., хорунжим – 15 липня 1814 р., сотником – 16 лютого 1817 р., осавулом – 23 грудня 1823 р.

З грудня 1804 р. неодноразово приймав участь в боях за Кубанню, служив у прикордонному караулі або його підкріпленні.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в

³³² Йдеться про приборкання повстання під проводом Т. Костюшка.

³³³ У формулярному списку не відзначено його участь у війні з Наполеоном 1812 р., 1813–1814 рр.

предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в м. Одесу в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

Не одружений

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

Квартирмейстер

Неміря Максим Іванович – 33 роки.

Походив з козацької верстви.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 1 вересня 1809 р. і служив писарем при Військовій Канцелярії Чорноморського війська. Сотенним осавулом став 13 травня 1812 р., хорунжим – 16 квітня 1817 р., квартирмейстером – 23 грудня 1823 р.

З 1 квітня 1813 р. перебував в поході російських військ проти Наполеона в полку командира Плохого під керівництвом генерала від кавалерії графа Платова³³⁴, зокрема брав участь у “битві народів” під Лейпцигом в боях при м. Франкфурт-на-Майне, Шармі, Арсісі, Сезані та інших.

З 1820 р. і в подальшому до липня 1828 р. служив у прикордонному караулі, протягом 10 листопада 1822 р. – 17 жовтня 1825 р. працював за вибором місцевого дворянства в складі Томанського Земського Начальства.

Мав срібну медаль з написом за взяття Парижу 19 березня 1814 р.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в м. Одесу в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

Одружений з козацькою дочкою³³⁵, мав дочку Олександру 9 років.

Сотники:

1. Чернишов Гнат Мойсейович – 39 років.

Походив з козацької верстви.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 16 серпня 1803 р. Сотенним осавулом став 12 липня 1812 р., хорунжим – 16 липня 1818 р., сотником – 23 грудня 1823 р.

Брав участь в активних бойових діях в складі прикордонного караулу з травня 1819 р., в облозі та штурмі турецької фортеці Анапа з 3 травня по 12 червня 1828 р., за що отримав два монарші благовоління В експедиціях цих діях під керівництвом наказного отамана Чорноморського війська генерал-майора и кавалера Безкровного.

Мав два монарші благовоління.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории

³³⁴ Платов Матвій Іванович (1751 – 1818) – граф, генерал від кавалерії. З 1801 р. призначений військовим отаманом Війська Донського.

³³⁵ Ім'я не зазначено.

и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в м. Одесу в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

Одружений з обер-офіцерською дочкою Марією Олександровою. Дітей не мав.

2. Бєлий 7-й Олександр Павлович – 30 років.

Походив з козацької верстви.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 27 січня 1816 р. Сотенним осавулом став 3 серпня 1816 р., хорунжим – 23 грудня 1823 р., сотником – 4 лютого 1827 р.

З 16 травня 1816 р. служив у прикордонному караулі, брав участь в активний бойових діях за Кубанню під керівництвом генерал-майора Власова 1-го. За характеристикою формулярного списку при зазначенні бойових дій з його участі відзначено, що “неприятеля всякий раз был разбит и обращаем в бегство с большим для него уроком”.

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

Неодружений.

3. Бєлий 10-й Пимон Степанович – 31 років³³⁶.

Походив з воєнних дворян.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 15 травня 1815 р. Сотенним осавулом став 27 лютого 1817 р., хорунжим – 23 грудня 1823 р., сотником – 15 травня 1828 р.

З 15 травня 1815 р. служив у прикордонному караулі або його підкріпленні, неодноразово брав участь у бойових діях за Кубанню, а також знадівся в різних відрядженнях. Був поранений у ліву ногу.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в м. Одесу в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

Неодружений.

4. Зіньковський Іван Григорович – 33 років.

Походив з дворян.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 19 травня 1814 р. Сотенним осавулом став 19 вересня 1818 р., хорунжим – 23 грудня 1823 р., сотником – 15 травня 1828 р.

З грудня 1819 р. служив у прикордонному караулі або його підкріпленні, неодноразово брав участь у бойових діях за Кубанню, зокрема, біля станиці Лабінської в боях з “теміргольським народом”, а також знадівся в різних відрядженнях.

³³⁶ З інших документів відомо, що його брат Андрій служив з 1815 р. в Бузькому уланському полку. Разом з ще одним братом вони проживали в с. Миронівка Олександрівського повіту Херсонської області (ДАОО. – Ф.1. – Оп.218. – спр. 4 за 1831 р. – Арк.53.).

Кавалер ордена Св. Анни 4-й ст.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

Одружений з обер-офіцерською дочкою Єфросинією Яковлевою, мав дочок Віру – 9 років, Любов – 7 років, Марію – 5 років.

5. Шіяневський Іван Миколайович – 33 років.

Походив з воєнних дворян.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 16 травня 1810 р. Сотенним осавулом став 31 травня 1820 р., хорунжим – 23 грудня 1823 р., сотником – 15 травня 1828 р.

3 травня 1812 р. служив у прикордонному караулі або його підкріпленні, неодноразово брав участь у бойових діях за Кубанню, а також знаходився в різних відрядженнях по війську.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

Одружений з штаб-офіцерською дочкою Катериною Івановою. Дітей не мав³³⁷.

Хорунжі:

1. Мазан Іван Захарійович – 32 роки.

Походив з дворян.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 1 травня 1813 р. Сотенним осавулом став 1 квітня 1815 р., хорунжим – 23 грудня 1823 р.

З 16 травня 1815 р. служив у прикордонному караулі або його підкріпленні, неодноразово брав участь у бойових діях за Кубанню, в тому числі під керівництвом генерал-майора Власова 1-го, а також знаходився в різних відрядженнях по війську. Був контужений в праву руку.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

Вдів

³³⁷ За формулярним списком на 1831 р. він мав двох дітей – сина Никифора 6 років та дочку Віру 3-х років. За відмінну службу в м. Ізмаїлі у 1829–1830 рр., під час приборкання чуми представлений до підвищення та нагороди. (ДАОО. – Ф.1. – Оп.218. – Спр.4 за 1831 р. – Арк.97–98).

2. Заблоцький Філат Карпович – 40 років.

Походив з козацької верстви.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 11 серпня 1812 р. Сотенним осавулом став 15 липня 1813 р., хорунжим – 4 лютого 1827 р.

З 16 травня 1814 р. служив у прикордонному караулі або його підкріпленні, неодноразово брав участь у бойових діях за Кубанню, а також знаходився в різних відрядженнях по війську.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

Одружений з обер-офіцерською дочкою. Дітей мав³³⁸.

3. Зайковський Іван Трохимович – 50 років.

Походив з тих, хто вільно визначався.

На службу вступив підканцеляристом у Парятинський нижній суд 18 квітня 1794 р. Став канцеляристом 5 червня 1797 р., губернським регістратором – 11 червня 1800 р. Звільнився з суду та був зарахований до складу Чорноморського козацького війська козаком 30 вересня 1815 р., сотенним осавулом став 25 квітня 1817 р., хорунжим – 4 лютого 1827 р.

У Чорноморському війську служив у прикордонному караулі або його підкріпленні з 16 травня 1816 р. брав участь в облозі та штурмі турецької фортеці Анапа з 3 травня по 12 червня 1828 р., за що отримав два монарші благовоління, а також нагороджений орденом Св. Анни 4-й ст., далі у боях проти “натухайського народу”. В експедиціях цих діяв під керівництвом наказного отамана Чорноморського війська генерал-майора і кавалера Безкровного.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

Одружений з козацькою дочкою. Дітей мав³³⁹.

4. Лінтварев Михайло Костянтинович – 32 роки.

Походив з дворян.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 16 травня 1817 р. Сотенним осавулом став 27 лютого 1818 р., хорунжим – 4 лютого 1827 р.

З 15 травня 1818 р. служив у прикордонному караулі, у бойових

³³⁸ В тексті формулярного списку не зазначено імена дружини та дітей.

³³⁹ В тексті формулярного списку не зазначено імена дружини та дітей.

експедиціях участі не брав.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

Грамотний. Вмів читати та писати російською мовою.

Одружений. Дітей не мав³⁴⁰.

5. Бердін Іван Лук'янович – 32 роки³⁴¹.

Походив з воєнних дворян.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 16 грудня 1816 р. Сотенним осавулом став 27 липня лютого 1818 р., хорунжим – 4 лютого 1827 р.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

6. Заводовський Петро Іванович – 24 роки³⁴².

Походив з воєнних дворян.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 15 травня 1821 р. З 10 грудня 1825 р. був переведений юнкером до Лейб-гвардії козацького полку в Санкт-Петербург, 4 травня 1827 р. знов повернувся на службу до Чорноморського війська – хорунжим.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года” командирований в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

7. Гудзь Прокопій Афанасійович – 39 років³⁴³.

Походив з воєнних дворян.

Зарахований на службу в Чорноморське козацьке військо козаком 1 лютого 1809 р. Сотенним осавулом став 12 листопада 1814 р., хорунжим – 15 травня 1828 р.

За розпорядженням начальника Головного штаба графа Дібіча “в предписании командующему войсками на Кавказской линии Черномории и

340 В тексті формулярного списку не зазначено імена дружини та дітей.

341 Інформація про службу та родинний стан у справі відсутня через відсутність частини формулярного списку.

342 Інформація про службу та родинний стан у справі відсутня через відсутність частини формулярного списку.

343 Інформація про службу та родинний стан у справі відсутня через відсутність частини формулярного списку.

Астрахани генерал от инфантерии Емануеля от 12 июля 1828 года" командирований в полк, що формувався з Усть-Дунайського Буджацького війська.

ДАОО. – Ф.1. – Оп. 214. – Спр.1. – Ч.1 за 1828 р. – Арк.459 зв. – 478.

Olena Bachyns'ka

The role of the representatives Black Sea Cossack army in forming of the Cossack troops in South Bessarabiya at fist half of XIX century

On the basis of the archive documents the problems concerning the presence of the Black Sea Cossacks on the territory between the Dnister and the Danube have been considered in the article, as well as their role in forming of the Cossack troops in South Bessarabia has been cleared up, the personal descriptions of the Black Sea Cossacks according to their biographies have been presented.

УДК 94 (477.7):929.52 Скаржинський "1785/1850"

Оксана Дорошенко

РОЗВИТОК ПОМІЩИЦЬКОГО ГОСПОДАРСТВА КОЗАЦЬКОЇ РОДИНИ СКАРЖИНСЬКИХ НА ТЕРИТОРІЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ (остання чверть XVIII – перша половина XIX ст.)

Стаття присвячена дворянській козацькій родині Скаржинських, їх внеску в економічний розвиток Південної України в останній чверті XVIII – першій половині XIX ст. Основна увага зосереджена на практичній діяльності Скаржинських у сфері сільського господарства та легкої промисловості в дореформений період. Характеризується роль вищезгаданої родини у галузі лісівництва, садівництва, рільництва та скотарства. Запропонована оцінка внеску Скаржинських у вирішення складних проблем пов'язаних із розвитком господарювання у Південному регіоні.

Дослідження поміщицьких господарств на території південного регіону в наш час, коли в Україні триває складний процес економічних перетворень, набуває особливого значення. Власний досвід розвитку сільського господарства та легкої промисловості в умовах ринкових відносин, незважаючи на плин часу, може бути корисним і сьогодні.

При дослідженні окресленої теми основним інформаційним джерелом є науково-публіцистичні статті, автором яких був Віктор Петрович Скаржинський. Зокрема, це публікації, що стосуються розвитку різних галузей господарства в Новоросійському краї. Вони присвячені лісівництву, садівництву, рільництву та травосіянню, проблемам зрошення та обробітку ґрунтів, а також питанням щодо застосування селекції у вівчарстві та конярстві. Статті друкувались у "Записках Общества сельского хозяйства Южной России", "Трудах Вольного экономического общества" і стали значним надбанням для сільськогосподарських наук.

Важливе значення мають публікації про економічний стан господарства Скаржинських у дореформений період, це відгуки і спогади громадських діячів та визначних господарників